

Perjantaipullon arvonta — rituaalista kohti ritualismia

Pirjo Paakkanen

Monilla työpaikoilla Suomessa on ollut tapana, että työhuonekunta juo työpäivän päätteeksi viinaa. Tässä artikkelissa seurataan lauantaipulloverinteen muuttumista ja osoitetaan, miten pienimuotoinen kulttuurinen perinne saattaa tiivistää yhteiskunnallisen muutoksen peruspiirteitä. Rituaalin vaiheet kuvataan ideaalittyyppisesti, ei tilastollisesti eikä historialliseen aikaan sijoittamalla. Työväenluokan pulloverinteen muuttuminen ja muokautuminen suhteutetaan työn ja vapaa-ajan merkityksessä ja työoloissa tapahtuneisiin muutoksiin.

Aineisto

Aineistona käytetään SAK:n elämäntapakurssin (Holmila & Katajisto 1982) osanottajien haastatteluja. Haastateltavat edustavat metalli-, paperi- ja tekstiilialan työntekijöitä kahdeksalta työpaikalta ja neljältä paikkakunnalta (Lahti, Rauma, Valkeakoski, Tampere). Haastattelujen lisäksi aineistona käytetään kurssilla käytyjä keskusteluja, havaintoja, kurssia käsitteleviä lehtikirjoituksia ja kaunokirjallisuutta.

Solidaarisuuspullo — koettu ja jaettu välitön yhteisyys

Juomisen ja humalan keskeisiä piirteitä ja niiden historiallista muutosta voidaan tarkastella yhteisöllistä symbolisen vaihdon järjestelmää vasten. Alkoholijuoma on poikkeustilaa ilmentävä ja siihen siirtävä aine, joka on helppo jakaa ja joka ”konkreettisesti ’ruumiiseen sisäistämisen’ kautta sitoo yhteisön jäsenet yhdeksi kokonaisuudeksi” (Falk 1983, 268).

Seuraavassa lainauksessa työpaikkana on siirtotyömaa, jossa alkoholi on kielletty myös vapaa-aikana. Esimerkistä käy ilmi, että yhteiseen pullon kallisteluun liittyy erittäin vahva

solidaarinen side. Melko tuntemattomastakin kaverista, jonka kanssa ei olla vielä ihan sinujakaan, pidetään kiinni puolin ja toisin, vaikka ryyppykaveriksi tunnustautuminen tietää lopputiliä.

... Syrjäsilmillä Antti huomasi, että Hämäläinen veti repustaan viinapullon ja kaatoi kuppiinsa.

— Otaikos sä? mies kysyi.

Antti pudisti päätään.

— Pelkäätkö? Hämäläisen siniset silmät katsoivat hilpeinä toveriin.

— Menee aineesi.

— Juotavaks tämä on tarkotettu, tehään kupit, on somempi olla tuolla liejussa.

Antti ojensi kuppinsa ja Hämäläinen kaatoi sen täyteen. Termospullosta löytyi vielä kahvia latin-giksi.

— — —

Vähän myöhemmin Hämäläinen kohosi lavitsaltaan ja käveli ikkunaseinällä naulassa roikkuvan reppunsa luo. Hän otti repusta uuden pullon, rautatti korkin auki ja siemaisi ryyppyn. — Tuhan säkin ottaa, mä lähen keittiöön kahvinkeittoon, hän sanoi.

Antti kohosi laveriltaan ja Hämäläinen työnsi pullon käteen. — Ota!

Hämäläinen lähti keittiöön. Antti ryyppäsi pullosta.

Juuri silloin tuvan uksi aukesi ja Kaartinen (vastaava rakennusmestari) työntyi sisään, seisoi lattialla.

Ja Antti seisoi pöydän päässä ja Antin kädessä välähti viinapullo.

Kaartisen takana seisoi Kuikka (rakennusmestari).

Muut miehet makasivat kuin kuolleet sängyisään. Kaartisen ääni kajahti tuvassa.

— Viinaakos täällä juodaan?

Pullo oli Antin kädessä ja hän pyöritteli sitä neuvottomana.

— Vettähän tämä on, hän sanoi.

Ennen kuin Antti tajusikaan pullo oli Kaartisen kädessä. Mies kiersi korkin auki ja haistoi.

— Vai vettä! Selvää viinaa, ja päässäkin näkyy

olevan! Kaartisen katse kiersi tuvan. — Onkos täällä muita? hän kysyi pahaa ennustavalla äänellä.

— *Yksinhän mä tätä oon otellut, Antti sanoi.*

Kaartisen katse kiersi yhä tupaa. — Yksinkö? hän kysyi epäluuloisesti.

— Yksin.

— *Ei perkele! Hämäläisen ääni kuului tuvassa. Mies tuli keittiöstä ja pysähtyi Antin viereen. — Minä nään viinat toin kaupungista ja yhdessä on ryyppätty!* (Seppo Kärkkäinen: Matalan majan balladi, 1972, 102, 107—108)

Työtovereiden kesken jaettu alkoholijuoma ilmentää tässä muodossaan vahvasti välitöntä yhteisöllisyyttä. Tämäntapaiseen välittömään yhteisöllisyyteen pohjaa myös rituaalin aikaisempi muoto työpaikoilla.

Pari haastateltavaa metallialan työpaikoilta kertoi, että ”ennen vanhaan joku osti pullon ja tarjosi siitä työtovereilleen. Tämän jälkeen saatettiin viinaa vielä hakea lisää. Pullo(t) tyhjenettiin sitten yhdessä työpaikalla. Juomista ei jatkettu tämän yhdessä juomisen jälkeen. Perjantaipullo tässä muodossaan ei ollut mitään etukäteen sovittua tai tietoista toimintaa. Kaveri vain osti pullon ja tarjosi”. Tälle pullolle voi hyvin antaa merkityksen solidaarisuuspullo, johon samalla liittyi kollektiivinen aikarytmin osoittaminen: ”Perjantaina *heitettiin yhdessä vapaalle*. Se laukaisi kireän urakan, aloitti pyhien vapaan.”

Pullon jakaminen oli kaverin lahja kavereille, joilta tiesi odottaa samanlaista vastalahjaa. Rituaali perustui ryhmään ja piti ryhmää koossa. Yhteistä rituaaliin osallistuville oli, paitsi pullo, myös työ. Pulloon tiivistyi yhteinen hiki, ja sen tyhjentäminen merkitsi työstä vapautumista. Työn yhteinen lopettaminen perjantaipulloon sitoo rituaalin merkityksen työhön. Juominen ei ole vielä rajautunut työn ulkopuolelle, eikä juomista edes jatkettu työpaikan ulkopuolella. Tässä muodossaan rituaali on vielä eräänlaista työn juhlaa nykyaikaisessa viikkosyklin mukaisessa aikarakenteessa. Historiallisesti voisi ajatella, että perjantaipullon jakaminen olisi ollut eräänlainen tehdastyöläisyhteisön vastine maatalousyhteiskunnan perinteisille työjuhlille ainakin niissä tapauksissa, joissa pulloa kallisteltiin yhteisen suuren urakan päätteeksi.

Ne tekijät, jotka erottavat rituaalin sen myöhemmistä muunnoksista, voidaan tiivistää seu-

raaviksi: viinalahja vastavuoroisena solidaarisuudenosoituksena, työhön liittyvä kollektiivinen juominen ja aikarytmin merkitseminen.

Arvonta — solidaarisuus vaihtosuhteena

Monilla työpaikoilla tarjottu pullo korvautui 10—20 vuotta sitten arvotulla pullolla. Arvonnan ulkoiset puitteet vaihtelevat jonkin verran eri työpaikoilla ja saman työpaikan eri osastoilla:

Paperi: Arpajaiset järjestää työhuonekunnan työporukka. Henkilökuntaa on noin 800, ja kahdeksisen porukkaa järjestää arpajaisia. Arpajaisiin voivat osallistua osastot, joilla ei ole omia arpajaisia. Arvat on numeroitu listaan, johon kirjoitetaan nimi valitun numeron viereen. Arpoja on 70, ja ne maksavat markan. Vain yksi arpa voittaa. Voitto on 51 markkaa, joka tällä hetkellä vastaa Koskenkorvan hintaa. Arpoja voi ostaa kuka tahansa. Yli jäävät 19 markkaa käytetään vapaa-ajan toimintaan kuten pilkkikilpailuihin, joihin osallistuu myös työnjohto. Aikaisemmin arvottiin vain perjantaisin, nykyään heti kun lista on täysi.

Paperin toisessa yksikössä palkintona on tavallisesti Dry Vodka -pullo, mutta juhlapyhinä ”pannaan paremmaksi” (esimerkiksi viskipullo tai kaksi). Loppurahalla rahoitetaan saunailtoja.

Metalli: Arpajaiset järjestää 23 hengen kiinteä porukka, johon kuuluu myös pari naista. Ryhmään kuuluvat ovat kaikki työntekijöitä, eikä arvontaan osallistu ylempi porras. Jokaisella osallistujalla on oma numeronsa. Arvan hinta on 2,50 mk, ja palkintona on votkapullo. Naisten mukaantulosta arkisiin siirtymäriitteihin kertoo se, että toisella työpaikalla naiset olivat juuri perustaneet oman porukkinsa. Uuteen naisporukkaan kuuluu 10 iältään 30—53-vuotiasta naista. Arvan hinta on 3,30 mk, ja palkintona on pullo Patras Muscatelia, jonka ”jokainen vie kottii, kos siihen kuuluu ainoastaan naisia”.

Tekstiili: Keräyslista rahalaatikoineen pidetään näkyvällä paikalla. Arpoja ostavat työntekijät ja työnjohto. Arpoja on yleensä 50, ja hinta on 3,30 mk. Palkintona on 3 pulloa kirjasta ja 3 pulloa väkevää viiniä. Arpoja ei koskaan jää ostamatta, lista on aina täysi.

Voittoa ei saa rahana. Yli jääneet rahat siirretään seuraaviin arpajaisiin.

Rituaalin osanottajista passiivisiksi katsojiksi

Näistä esimerkeistä metallin kiinteä porukka lähentelee vielä perinteistä muotoa. Tähän porukkaan kuuluukin kolme vanhempaa työntekijää, ”jotka avaa heti ja tarjoaa kaikille. Muut vie kotiin”. 23 hengen kesken jaettuna yhden votkapullon tarjoamisen merkitys on ennen kaikkea symbolinen. Rituaalin aikaisempaan muotoon verrattuna siitä on haalistunut yksi symbolisen vaihdon perinteinen elementti, vastavuoroisuus. Kolmea perinteenvaalijaa lukuun ottamatta muut vievät voittopullonsa kotiin. Kysymyksessä ei myöskään ole kovin kiintein emotionaalisiin sitein kokoonpantu ryhmä, koska yksi ryhmäläisistä totesi, että ”työpaikalla on vähän oikein hyviä kavereita. Yksi tai kaksi semmoista, joiden kanssa on myös vapaa-aikana”. Rituaaliin osallistuvia sitoo yhteen vain arpalista, eivät välittömät keskinäiset suhteet tai jaetut kokemukset. Ryhmän yhteisyys on lähinnä muodollista kuulumista samaan pulloporukkaan. Tämä ilmenee muun muassa siinä, että jos joku vakituisen numeron haltija on arvontahetkellä poissa, hänet korvataan jollakulla ryhmän ulkopuolisella.

Muissa perjantaipullon arpajaisissa suurin osa rituaaliin osallistuneista jää passiivisiksi katsojiksi. Esimerkiksi yhdellä naistyöpaikalla ”voittaja hilluu ja heiluu ja pullo on (ruokatunnilla tapahtuneen arvonnän jälkeen) loppupäivän näytteillä”. Tämän jälkeen pullo ja sen tyhjentäminen on jokaisen yksityinen asia. Kollektiivisesta aikarytmin merkitsemisestä on tässä esimerkissä vielä rippeet jäljellä. Itse juominen on jo irtautunut työstä ja työtovereista ja kiinnittynyt vapaa-aikaan.

Vaikka vastavuoroisuus on arvonnassa abstrahoitunut raha—tavara-vaihtosuhteeksi, sillä on ryhmään ankkuroituessaan vielä jonkinlainen solidaarinen lataus. Osallistumisella on oma merkityksensä, vaikka itse tavaralla ei olisikaan käyttöä. Listojen välityksellä tapahtuvan kanssakäymisen tärkeys näkyy seuraavista esimerkeistä:

Eräs uskovainen osti arvan ja voittaessaan kumosi sisällön viemäriin, mutta säästi pullon.

Eräs nainen oli voittanut pullon marraskuussa 1982, ja haastatteluhetkellä huhtikuussa 1983 pullo oli vielä avaamattomana kaapissa.

Kun muut osallisena, niin ajattelen että pannaan 2 markkaa kun sattuu oleen.

Olen miettinyt jäädä pois, muttei siitä sitten ole tullut mitään.

Arvotussa perjantaipullossa näkyy vielä alkoholiuoman yhdistävä merkitys. Perjantaipulloon esineellistynyt solidaarisuus säilyy myös tällaisessa abstrahoituneessa symbolisen vaihdon muodossa, johon ei enää liity välitöntä yhteisöllistä rituaalia (Falk 1983, 272).

Joissakin työpaikoissa palkinto voidaan muuntaa rahaksi:

Palkintoa ei ole pakko ottaa pullona, vaan sen voi ottaa myös rahana. Tämä on parempi järjestäjille, kun ei tarvitse hakea uutta pulloa. Aikaisemmin voittaja sai joskus itse hakea palkintopullon.

Kun arvonta aikaisemmin esitettiin pullon arvontana, se nykyään esitetään 51 markan arvontana. Alkoholiuoma on arvonnän perusteena mukana kuitenkin siten, että markkamäärä vastaa Koskenkorvan hintaa.

Tavan toteuttaminen nykyisessä muodossaan on tyhjentänyt rituaalin aikaisemman sisällön, ja jaettuun solidaarisuuspulloon verrattuna arvottu perjantaipullo on vain valju jäännös. Arpalippu on yhtä kylmä kontakti työtoveriin kuin kone, radiopuhelin tai työlista työvuoron vaihtuessa.

Perjantaipullon yksityistyminen

Matti Kortteinen toteaa (1982, 100), että ”työmarkkinat eriyttävät työyhteisöä sillä seurauksella, että ongelmat pirstoutuvat yksilön ja työn sisällön väliseksi suhteeksi. Ongelma on siinä, tyydyttääkö työ sisältönsä osalta teki-jäänsä. Ongelma tämä on tietysti ollut aiemminkin mutta ne sosiaaliset ehdot, joiden puitteissa pulma purkautuu, ovat sellaiset, että kyse on nimenomaan yksilön ja työn välisestä suhteesta... työ menettää merkitystään, vapaa-aika saa enemmän painoa, työ on väline rahojen hankkimiseksi vapaa-aikaa varten”. Samaa kieltä puhuu raumalaisten metallimiesten tilanne:

Useimmilla näistä raumalaisista metallimiehistä työ on tällä hetkellä vain välttämätön rahanansaitsemiskeino. Lähes jokainen olisi valmis vaihtamaan ammattia, mikäli se olisi mahdollista. Päivä tuntuu pitkältä ja työ maistuu puulta pakkotahtisessa ja puoleksi automatisoidussa työssä, jossa koko ajan painaa päälle kiire. (Ahjo 2/20.1.1982)

Työn ympärillä juhlimisen merkityksen vähenemistä yleisemminkin heijastaa seuraava puheenvuoro:

Joskus paikallisjärjestö on järjestänyt "Työn juhla" -tilaisuuksia, joissa aikaisemmin on ollut paljon osallistujia. Viimeksi järjestetyssä tilaisuudessa oli vain 30 ihmistä. *Nykyään juhlitaan muun kuin työn nimissä.*

Työperäisten arvojen häviämisen taustaa vasten voidaan tulkita myös perjantaipullon arpomiseen liittyviä merkityksiä. Useimmilla työpaikoilla perjantaipullo arvotaan yhä edelleen perjantaisin työviikon päätteeksi. Pullon merkitys on kuitenkin muuttunut. Se ei enää symboloi samalla tavalla yhteistä työviikkoa ja siitä irtautumista kuin tarjottu pullo. Sen sijaan, että pullo olisi päätös työviikolle, siitä on tullut arkistunut siirtymäriitti, jossa työn ja oman ajan rajanveto korostuu toisella tavalla kuin alkuperäisessä solidaarisuuspullossa. Työntekijät eivät jaa solidaarisuutta työn päättyessä, vaan yrittävät voittaa sen rippeitä kotiin vietäväksi.

Varsinaisesti ei ole kyse perjantaipullon arpomisesta. Arvotaan ennen juhlapyhiä, ennen kesälomaa tms. Jos arvontaan uhkaa tulla liian pitkä väli, järjestetään arvonta ilman mitään erityistä syytä. Yleensä arvonta on ainakin kerran kuukaudessa. Voi lähteä käyntiin ihan siitä, että joku ehdottaa: "Hei eiks kerättäis!"

Arvontaan osallistumisen ja arvannon järjestämisen motiivit viittaavat nekin vapaa-aikaan:

Mun on voitettava, mulle tulee vieraita!

Käytännöllistä kun ei tarvitse itse hakea.

Pelkkä taloudellinen. Saadaan rahaa vapaa-ajan toimintaan. Ei siinä sen kummempaa sisältöä ole.

Työstä erkaantuminen irrottaa perjantaipullon myös perjantaista. Yhdellä työpaikalla per-

jantaipullon arvonta pidetään aina, kun lista on täysi. Rituaali on muuttumassa aina vain arkisemmaksi ja jokapäiväisemmäksi.

Voittopullo viedäänkin useimmiten kotiin, jossa se tyhjenetään yksin tai tuttavien kanssa. Työkavereiden yhdessä juominen ei ole kovin yleistä edes porttien ulkopuolella. Yhteisen työn mukanaan tuoma yhteisöllisyys on katoamassa myös vapaa-ajasta. Vapaa-aika vieteään perheen parissa tai muiden kuin työtovereiden kanssa.

Olen vienyt voittopullon kotiin ja tarjonnut talokkojuomana omakotitalon remontintekijöille. Talokoporukka on samasta tehtaasta, mutta ei työkavereita. Saan halvemmalla kuin rahalla ja porukka arvostaa.

Perjantaipulloon esineellistynyt solidaarisuus jaetaan nykyään useimmiten muiden kuin rituaalia ylläpitävän yhteisön jäsenten kesken ja "yksityisellä alueella". Perjantaipullo *yksityistyy*. "Ei mulla ole työkaloreiden kanssa mitään yhteistä. Työmaa on työmaa ja koti on koti." Niinpä perjantaipullostakin on tulossa jokaisen *oma asia*: "Monella itse tapana. Meillä joka toinen perjantai tilipäivä. Silloin ostetaan perjantaipullo kotiin. Meillä on yleensä kaksivuorotyö. Toisella viikolla perjantaina ostetaan, jotta raukeaa työmaa, se jää seljän taa, vapautuu ottamiseen, hommat on hoidettu. Perjantaipullo on ansaittu." Kun hommat on usein hoidettu yksin, luontuu kuvaan hyvin myös se, että niistä irtaudutaan yksin.

Perjantaipullon luokkapohjan väljentyminen

Samalla kun perjantaipullo on irtautunut siihen alun perin liittyneestä välittömästä yhteisöllisyydestä ja muuttunut vastavuoroisesta lahjasta abstraktiksi vaihtosuhteeksi, se on menettänyt luokkapohjansa.

Perjantaipullo ei ole enää samassa luokkasemmassa olevien keskinäinen rituaali. Pullo ei enää kierrä suusta suuhun. Niinpä arvontaan voivat osallistua nekin, jotka eivät juo yhdessä — sekä työläiset että työnjohto "muutamaa inssiä myöten". Työn kokeminen yhdessä ja sen nostattama yhteisyys ei ole enää yhtä selvää ja käsin kosketeltavaa edes samassa asemassa olevien keskuudessa. Vaikka arvonta ankkuroi-

tuu muodollisesti johonkin työläisryhmään, se ei välttämättä edellytä luokkayhteenkuuluvuutta. Arvonta voidaan nähdä myös yksilöiden välisenä vaihtosuhteena.

Toki työläisten ja työnjohdon yhteisen rituaalin taustalla ovat osaltaan myös luokkien välisissä suhteissa tapahtuneet muutokset. Työnjohdon ja työntekijöiden välinen luokkaraja on aikaisemmin ollut jyrkempi. Teknologian kehittyessä työnjohdon valvonnan alaisen henkilökunnan määrä on vähentynyt ja tehtävien luonne muuttunut enemmän tuottavan työn luonteiseksi. Palkkaerot ovat kaventuneet, ja työttömyys uhkaa tuotantopuolella myös insinöörejä ja työnjohtoa. Objektiivisesti kaikki ovat palkkatyöläisiä ja samanlaisessa luokkasemassa, mutta eivät välttämättä vielä niin samassa asemassa, että joisivat samasta pullostasta.

Lottoringit ja jääkiekkolistat

Joillakin työpaikoilla perjantaipulloverinnettä korvaavat lottoringit ja jääkiekkolistat. Näissä uusissa kanssakäymisen muodoissa alkoholijuoma on vaihtunut vapaa-ajan kulutukseen suunnattuihin haaveisiin ja solidaarisuus on kaikkonut yhtä etäälle kuin lottovoitto. Vastavuoroinen viinalahja on muuttunut yleiseksi erillisten yksilöiden väliseksi raha- ja hyötyosuhteeksi. Tähän muunnelmaan ei enää liity alkoholijuoman käyttöarvon sisältämää symboliikkaa kuten arvonnassa, vaan se on pelkistynyt puhtaaksi vaihtoarvoksi. Lottoringien merkitystä miehet tulkitsivat näin: ”Suuri voitto, ei siihen liity mitään yhteisyyden tunnetta.”

Työolosuhteiden vaikutus rituaalin muuttumiseen

Vastavuoroisesta viinalahjasta luopuminen heijastaa työolosuhteissa tapahtunutta kehitystä. Nykypäivän työolosuhteet eivät tarjoa mahdollisuuksia jaettuun ja konkreettiseen työhön perustavalle yhteisyydelle eivätkä liioin siitä nousevalle vastavuoroiselle solidaarisuudelle.

Nykyaikaisessa puunjalostuskombinaatissa työskentelevien ongelmista ovat päälimmäisiä työn yksinäisyys ja tylsyys (Kortteinen 1982, 88). Samaa puhuvat kurssia käsittelevät lehtihaastattelut:

Päälouottamusmies... pelkää koneellistumisen ja teknistymisen työpaikoille tuomaa yksinäisyyttä. Yhä useammin työntekijä joutuu *eristetyksi koneensa kanssa*. (TEVA 18/20.10.1982)

Kireä urakka aiheuttaa kireän asenteen kaikkeen ja estää yhteydenpitoa toisen kanssa. Työ on pakko ja väkinäistä. (TEVA 6/24.3.1982)

Nykypäivän työelämässä on tuttua automation mukanaan tuomat haitat. Suuret koneyksiköt hoiutuvat vain nappeja kääntelemällä ja esimerkiksi raskaan metallin piirissä on *melu* niin suuri, että ihmiskontaktien säilyminen on olematonta. (Rauhan ammatillinen paikallisjärjestö 1/1983)

Työntekijöiden keskinäinen vuorovaikutus työpaikoilla ei ole yhtä kiinteätä kuin ennen. Automaatio on erottanut työläiset koneen kanssa työskenteleviksi. Työvuorot merkitsevät joskus pelkästään kaverin vaihtumista koneella. Urakka ei anna tilaa kontaktien luomiseen, ja melu ylittää puheäänän.

Massatehtaan puolella on samassa vuorossa kaksi miestä. Toinen seuraa massan valmistusta valvomossa, toinen kiertää tehtaalla ja ottaa tarvittavat näytteet massasta... Yhteyttä pidetään radiopuhelimella. (Massanvalmistaja Juhani Koistinen [Kuopion os. 55] Valpas-lehdessä 5.3.1981; lainattu teoksesta Kalela 1981, 285)

Työn teknologiaan liittyvien muutosten lisäksi työtovereiden sosiaalista yhteenkuuluvuutta rikkovat myös keskinäinen kilpailu ja kateus.

Keskinäisen kateuden tilalle toivoisin työpaikan ihmissuhteisiin enemmän solidaarisuutta. ...Myös avoimuutta, reilua, edessä puhumista, miehet odottavat enemmän työpaikan ihmissuhteilta, joiden merkitys kasvaa koko ajan työn mielekkyyden vähentyessä, jopa hävitessä kokonaan. (Ahjo 2/20.1.1982)

Työmarkkinat ovat tunkeutuneet työpaikan sisälle niin voimakkaasti, että ne leimaavat myös työntekijöiden keskinäisiä suhteita. Työmarkkinat ovat arkinen osa jokaista työpäivää, ja näillä markkinoilla työläiset kilpailevat keskenään urakehityksestään (Kortteinen 1982, 95). Elämäntapakurssin ryhmäkeskusteluissa oli myös esillä tämäntapaisia yhteisyyttä rikkovia tekijöitä:

— Keskinäinen kilpailu työpaikoilla. Siitä pitäisi päästä irti... Sovittaisiin määrätystä ajoista ja tietystä määrästä jne.

— Edellyttää valmiuksia hyväksyä, että kaikki ovat työläisiä — kollektiivinen vaikuttaminen on ainoa mahdollisuus estää huippuajot ja hullut urakat.

Työvoiman vähentämisen seurauksena yksinäisyys lisääntyy, paitsi työpisteessä, myös sosiaalituloissa: pesu- ja pukuhuoneissa, ruokailutiloissa jne. (Kalela 1981, 311).

Kanssakäymisen muotona perjantaipullon arvonta vastaa työoloissa tapahtunutta työtovereiden sosiaalisen kanssakäymisen muuttamista. Aikaisemmin oli mahdollista ottaa työkavereiden kanssa yhdessä työviikon päätteeksi viinaa. Nyt ei ole olemassa niin läheisiä työtovereita tai kiinteitä työryhmiä, että vastavuoroinen viinalahja toimisi. Pullon nauttiminen yhdessä olisi normaalista työtilanteesta poikkeavaa käyttäytymistä.

Niinpä perjantaipullon arvonnassa työtovereiden välittömät sosiaaliset suhteet ovat korvautuneet anonyymeilla vaihtosuhteilla ja uusimmassa muodossaan lotto- ja jääkiekkoporukoissa yhteiskunnassa yleisesti vallassa olevilla raha- ja hyötysuhteilla.

Kontrollin vaikutus perinteen muuttumisessa

Kahdeksan vuotta sitten arvonta oli vallan yleistä ainakin metallin työpaikoilla. Noin 10 hengen porukka keräsi pullon hinnan kokoon ja arpoi sen perjantaisin. Vapaan alkoholipoliittisen ilmapiirin ja työvoiman kysynnän aikana myös muilla ammattialoilla pullon tyhjentäminen aloitettiin jo työajalla:

70-luvun alun korkeasuhdanteessa käytettiin herkästi enemmän, koska oli ”työntekijän markkinat”. Keskeytyvässä vuorossa koneita pestäessä ja siivottaessa ennen keskeytystä otettiin varsinkin jos homma oli likaista. (paperi)

Työajalla juominen oli yleistä, paitsi työntekijöiden, myös työnjohdon piirissä: ”71—75... inssistä alkaen rupes ottaa. Viisi tai kuusi vuotta sitten lopetettiin, kun aika piukkeni.” Nykyään ei metallin työpaikoilla eräiden haastattelvien mukaan arvota julkisesti, salassa kylläkin. Työllisyystilanteen ja yleisen ilmapiirin

kiristymisen myötä perjantaipullo on muuttunut ongelmaksi myös ”oman porukan” keskuudessa:

Ei *alkoholiongelmat* aina ammatti-ihmisen apua tartte. Kaksikymmentä kaveria kerää rahaa ja arpoo perjantaipullon. Aloitetaan kahden aikaan kahvitunnilla. Olin itse mukana porukassa ja sanoin, että ei avata kun neljän jälkeen, kun ollaan portista ulos. Viime perjantaina ei avattu.

Perjantaipullon nauttiminen työpaikalla mielletään siis nykyään ongelmajoumiseksi ja estetään toverikurilla. Varsinaisesta alkoholi-ongelmasta ei kuitenkaan liene kyse, jos se katoaa heti portin ulkopuolella. Kontrollin kiristyminen on vaikuttanut siihen, että työpaikalla juomista ei hyväksytä. ”Alkoholia ei ammattiyhdistysliikkeen piirissä hyväksytä, ja työmaajuopottelu on loppunut työpaikan menettämisen vuoksi. Vielä viisi tai kuusi vuotta sitten saatettiin nukkuvaa peitellä pressun alle. Oli yhteishenkeä. Nykyään jokainen pelkää omaa nahkaansa — ei uskalla.”

Alkoholin käyttö tarjoaa työnantajan irtisanomisille legitimiin ja ammattiyhdistyksen siunaaman aseeseen. Samalla se tarjoaa aseensa myös kavereille. Silloin kun on kyse siitä, kumpi lähtee, sinä vai minä, on hyvä, jos on itse pysynyt irti viinasta.

SAK:n elämäntapakurssilla puhuttiin yllättävän vähän alkoholista, vaikka se oli kurssin pääaiheita. Vähäisistä keskusteluista saattoi päätellä, että alkoholin käyttö voi vaikuttaa lomautuksiin ja irtisanomisiin. Epävarmoina aikoina kunnollisen työläisen kuvaan ei viina sovi. Kunnollisuuden korostus näkyy myös perjantaipullorituaalin heikkenemisessä. Näin legitimiiksi juomisen paikaksi jää tarkasti suojeltu yksityinen alue, koti.

Ongelmallisia varten tarkoitettujen kontrollin laajentuminen koskemaan kaikkea juomista ja työmarkkinapoliittisten näkökantojen kytkeytyminen alkoholin käyttöön ovat siten omalta osaltaan vaikuttamassa siihen, että viattomalta tuntuva työläisten yhteinen rituaali kuihtuu ja korvautuu kylmillä rahasuhteilla.

Kirjallisuus

Falk, Pasi: Humalan historia. Juomisen merki-

tysten historiallisuus. Julkaisematon käsikirjoitus 1983

Holmila, Marja & Katajisto, Heikki: Ammattiyhdistysliike etsii keinoja elämäntavan muuttamiseksi. *Alkoholipolitiikka* 47 (1982): 5, 278—283

Kalela, Jorma: Taistojen taipaleella. Paperityöläiset ja heidän liittonsa. Paperiliitto: 1981

Kortteinen, Matti: Suomalainen työ ja yhteiskunnallinen muutos. Esitutkimus 23.11.1982. Julkaisematon käsikirjoitus.

English Summary

Pirjo Paakkanen: Perjantaipullon arvonta — rituaalista kohti ritualismia (The Friday Bottle Lottery — from Ritual to Ritualism)

The Saturday bottle was originally the symbolic manifestation of workroom solidarity. The liquor bottle was a reciprocal collective gift which marked the dividing line between work and leisure. In recent years the old custom has been replaced by a bottle lottery, abstracting reciprocity to an anonymous exchange. A mere trace is left of the marking of

collective rhythm. The most recent transition has replaced the bottle by lottery circles; the utility value of the reciprocal gift is deteriorating into mere exchange value, and the community feeling between fellow workers into individual pecuniary and utilitarian relationships. The transformation of the tradition of the Friday bottle is thus a symptom of changes in the significance of work and leisure, and in working conditions.

Alkoholipolitiikka Vol. 49: 135—141, 1984